

АРХЕОГРАФІЯ (від [архео...](#) і грец. ὑράφω — пишу) — спеціальна історична дисципліна, що вивчає архівні документальні інформаційні ресурси та писемні пам'ятки з метою залучення їх до наукового й культурологічного обігу. Теор. А. розробляє сукупність питань інформ. репрезентації архів. та рукопис. джерел на різних рівнях (докум., груповому, фондовому та між-фонд.). Практич. А. складається зі збирання (польова А.), пошуку в докум. системах (евристична А.), наук. опису (камеральна А.) та наук. публікації (едиційна А.) архів. джерел. Розрізняють дві метод. форми наук. археогр. репрезентації документів і докум. масивів: наук. опис та наук. публікація. Більшість дослідників об'єктом А. вважає сукупність як давніх, так і сучас. документів, що зафіксовані на матеріал. носіях (тобто передають інформацію графіч. засобами на певному матеріалі). Серед них такі джерела: текстові, що містять текст. інформацію, надрук. друкар. або ін. засобами; рукописні; ті, що можуть сприйматися як текст. (муз. та графіч. джерела, окремі види джерел мистецтва, передані за допомогою запису на матеріал. носіях тощо); аудіовізуальні: кіно-, фото-, фонодокументи; образотворчі та графічні — карти, гравюри, графіки, креслення, малюнки, плакати, листівки; джерела на нетрадиц. носіях — комп'ютерні файли, бази даних та комп'ютерні системи, тривимірна графіка тощо. Близькою до камеральної А. є кодикографія — система опису рукопис. книг як істор. джерел.

У Росії та Україні А. з'явилася в 2-й пол. 18 ст. як система практич. способів пошуку, збирання, опису й публікації писем. пам'яток та архів. документів [археографічними комісіями](#). Тоді вона ще не виокремлювалася із [джерелознавства](#), [палеографії](#), [археології](#), [бібліографії](#). Перші спроби видання укр. істор. документів, ще далекі від наук., здійснені у 18 ст. В. Рубан, підтрим. майбут. канцлером і князем О. Безбородьком, видає у С.-Петербурзі 1777 «Краткую летопись Малыя России съ 1506 по 1776 г.», що була списком із «Краткого описания Малороссии», складена у 30-х рр. 18 ст.; Р. Туманський у своєму ж. «Российский магазин» (С.-Петербург) у 1792-93 надрукував низку документів, серед них білоцерків. маніфест Б. Хмельницького. Надалі публікація укр. матеріалів пов'яз. здебільшого з діяльністю археогр. комісій, зокрема Рос. імперат. археогр. комісії у С.-Петербурзі: «Полное собрание русских летописей» (1843-71, повторене 1908-10), фототип. видання текстів літописів за Лаврентіїв. (1872) та Іпатіїв. списками (1871), серії «Акты исторические» (1841-43), «Акты, относящиеся к истории Западной России» (1846-53), а в пізніший час — видання Литов. літописів. У 60-х рр. в Археогр. комісії

почав працювати М. Костомаров, який відредагував 1-9, 12, 13 томи надзвичайно багаті на укр. матеріали 14-17 ст. 15-том. серії «Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России» (1863-92); ред. ін. томів був Г. Карпов. Для цього видання М. Костомаров найбільше використав документи «Малороссийского приказа» з архівів Міністерства юстиції та Міністерства закордон. справ у Москві. Велику археогр. діяльність проводив О. Бодянський, який працював секр. «Общества истории и древностей российских при Московском университете» (1845-48 і 1849-76); у «Чтениях» при цьому товаристві, які він редагував, були опубл. «Літопис Самовидця» (окреме вид. — 1846), «Історія Русов» (1846 в «Чтениях» і окремо); козац. хроніки 18 ст.: «Повѣсть о томъ, что случилось на Украинѣ» (1848); «Лѣтописное повѣствованіе» О. Ригельмана 1785-86 (1847), «Краткое историческое описаніе» П. Симоновського 1765 (1847) та низку ін.; пізніше видано «Діяріюш» М. Ханенка 1722 (1858) та «Источники для малороссийской истории», т. 1-2 (1858). Багато цінного укр. істор. матеріалу опубл. у ж. «Киев. старина» (1882-1906, у 1907 під назвою «Україна»); «пом'яник» Пустинно-Миколаївського собору (1895); «синодик» Києво-Софій. собору (1895), «Дневник Николая Ханенка» (1884-86), «Дневник Якова Марковича» (1893-97), мемуари М. Литвина, щоденник П. Апостола й багато ін. старих і новіших матеріалів, листування укр. діячів, численні актові матеріали тощо. «Общество Нестора-Летописца» (від 1873) в своїх «Чтениях» теж публікувало деякі істор. документи, напр., «пом'яники» Києво-Печер. лаври та Михайлів. Золотоверхого монастиря 16-17 ст. Постій. співроб. ж. «Киев. старина» [О. Лазаревський](#) підготував до друку видані в Києві у 80-90-х рр. зб. з родин. архівів Сулим, Скоруп, Войцеховичів, Милорадовичів, акти Переяслав. полку 17-18 ст. Пізніше, у 1902-12, вийшли 6 т. родинного архіву Стороженків (за ред. М. Стороженка), цінних для історії Гетьманщини 18 ст. Археогр. публікації охоплювали поступово різні ділянки тер. України. [І. Лучицький](#) опубл. матеріали з істор. землеволодіння на Лівобережжі (1884); [О. Андрієвський](#) — документи з архівів Гетьманщини 18 ст.; [Д. Багалій](#) (у зб. Харків. істор.-філол. товариства 1880-х рр.) — архівні матеріали з істор. заселення Слобожанщини 17-18 ст.; [Д. Яворницький](#) — документи про Запорозьку Січ; [П. Дмитренко](#) видав «Сборник материалов для истории Кубанского Казачьего войска» (1896-98); [М. Довнар-Запольський](#) — акти Литов.-Руської держави (1899) та ін. У 20-х рр. 20 ст. А. сформувалась як окрема істор. дисципліна завдяки [М. Бельчикову](#), який розглядав А. як науку, тісно пов'язану із практич. діяльністю вітчизн. архівів. Біля витоків теор. розробок з проблем ретро-

спект. публікації істор. джерел були історики С. Валк, С. Рождественський, А. Сергєєв, А. Шилов. Київ. школа камерал. А. 20-х — поч. 30-х рр. 20 ст. представлена В. Романовським та В. Веретенниковим, які пов'язували А. з ширшими завданнями, ніж практика архівів. За рад. часів А. розвивалася переважно у галузі едиційної технології. В Україні з'явилися едиційні школи: київ. (Ф. Шевченко, І. Бутич, Л. Проценко), львів. (І. Крип'якевич, Я. Кісь, О. Купчинський, Я. Дашкевич), дніпроп. (М. Коваль-ський, Г. Швидько, Ю. Мицик). У 70–80-х рр. у працях В. Черниха, А. Курносова, С. Шмідта, С. Чиркова, В. Козлова відроджується поняття А. як науки, що займається не лише едицій. діяльністю, а й усім циклом робіт щодо введення істор. джерел у наук. обіг. У ході дискусії визначено осн. напрями польової, камерал. та едицій. А. як джерелознавчої дисципліни. В Україні в останнє 10-ліття питання теорії та практики А. розробляються у працях Г. Боряка, Л. Дубровіної, В. Німчука та ін. 1987 відновила діяльність Археогр. комісія при АН, а від 1991 існує Інститут укр. археографії та джерелознавства НАНУ.

Рекомендована література

1. Борщак І. Археографія // ЕУ. Т. 1;
2. Дорошенко Д. Огляд української історіографії. Прага, 1923;
3. Бельчиков Н. Теория археографии. Москва; Ленинград, 1929;
4. Шилов А. А. Руководство по публикации документов XIX в. и начала XX в. Москва, 1939;
5. Валк С. Н. Советская археография. Москва; Ленинград, 1948;
6. Його ж. Судьбы «археографии» // АЕ за 1961 год. Москва, 1962;
7. Яковлев С. О. Українська радянська археографія. К., 1965;
8. Бутич І. Л. Література до історії української археографії // Істор. джерела та їх використання. К., 1968. Вип. 3;
9. Фарсобин В. В. К определению предмета источниковедения: Историогр. заметки // Источниковедение истории сов. общества. Москва, 1968. Вып. 2;
10. Черных В. А. О предмете археографии и ее месте в кругу смежных научных дисциплин // Сов. архивы. 1976. № 6;
11. Современные проблемы советской археографии (К итогам дискуссии в журнале «Советские архивы») // Там само. 1979. № 6;
12. Чирков С. В. О применении термина «археография» в начале XX в. // АЕ за 1981 г. Москва, 1982;
13. Валк С. Н. Избранные труды по археографии. С.-Петербург, 1991;
14. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги. К., 1993;
15. Боряк Г. В. Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна українська»: Архівні докум. ресурси та наук.-інформ. системи. К., 1995;
16. Степанський А. Археография: термин, предмет // Отечеств. архивы. 1996. № 3.

Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна

Бібліографічний опис:

Археографія / Г. В. Боряк, Л. А. Дубровіна // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2001. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-44769>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).